

PLATONOVA GIMNASTIKA

Marko Tokić

Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet,
Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, Hrvatska
tokicmarko@yahoo.co.uk

Primljeno: 4. 1. 2012.

Platonova gimnastika nije skup vježbi kojima se postiže samo snaga, izdržljivost i lijep izgled tijela, već dio umijeća cjelovitog obrazovanja uz pomoć kojeg se ostvaruje savršen život. Takva gimnastika je prosvjetljavanje tijela čovjeka na način da prijatelji koji pogledom uživaju u njemu razotkrivaju savršenu prirodu svojih duša i istinu. U radu se posebno tvrdi da se savršen život čovjeka sastoji i iz osjetilnosti koja je u skladu s umom, odnosno, iz čiste tjelesne ugone koju duša ima ukoliko se uvježbava u Platonovoj gimnastici. Takvom gimnastikom ostvaruje se prijateljstvo između čovjeka i kozmosa.

Ključne riječi: *pravednost, prijateljstvo, obrazovanje, život, vrline, duša, tijelo*

Profesorici Erni Banić-Pajnić

Prema Platonu svaki čovjek izvršava njemu odgovarajući posao s određenom ljubavlju. Za najveći rod poslova, koji je ujedno i najraznolikiji, odredbena je ljubav spram novca. Svatko tko smatra da je materijalna dobit nužna za ostvarenje sreće pripadnik je tog roda. Neznatan je broj onih koji se posvećuju poslovima natjecanja. Oni ne oduzimaju vrijednost novcu, no pravu sreću traže u pobjeđivanju: život posvećuju sportskim igrama i ratovima. Za njihov je rod odredbena ljubav spram časti. A među svima se izdvajaju i oni koji sreću traže u razmatranju istine, no oni su do te mjere malobrojni da ih se gotovo niti ne može pronaći. Određeni su kao pripadnici roda ljubitelja mudrosti.¹

¹ Platon ova tri roda naziva prvotnima (τὰ πρῶτα τριττὰ γένη) (Resp. 581 c–582 e).

Tradicionalno tumačenje je sklono zaključku da je Platon bezuvjetno cijenio ljubitelje mudrosti. No Platon je razlikovao istinske i lažne ljubitelje mudrosti. Lažni ljubitelji mudrosti uživaju u svojim ugodama – znanju – samo radi svoje sreće, a to je sramotno (*Resp.* 518 d–520 b). Znanje se nalazi u duši svakog čovjeka, premda ga svaki čovjek ne izvodi iz tame, pa ljubitelj mudrosti treba biti velikodušno okrenut svima, imajući uvijek na umu da kozmos ne nastaje samo radi njegove sreće, nego radi sreće života svih i svega (*Legg.* 903 c–e).

Razotkrivanje znanja ovisi o ostvarivanju prijateljstva s drugima. Takvo prijateljstvo je odredbeno za najveće duševno dobro: – pravednost (*Resp.* 366 e–367 b; *Legg.* 743 c–e). Na kraju 4. knjige *Politeje* (443 d–e) otkriva se da je pravednost sklad koji se postiže vezivanjem onoga mnogog u jedno. Pravednost nije moguće postići bez težnje k prijateljstvu jer u zajednici gdje izostaje prijateljstvo jedno ne može s drugim srasti u miru i slozi (*Resp.* 351 d–e; 588 d–589 c). Duša koja ne ostvaruje prijateljstvo, budući da je i sama sastavljena iz različitih moći kao ono mnogo, u sebi trpi razdor.² Utoliko ne postiže sklad – nije vrla.³

U ranim dijalozima, poput *Protagore* i *Menona*, sreća ovisi o sokratovskom pitanju može li se vrlina steći učenjem. U kasnim dijalozima, posebice *Zakonima*, samorazumljivo je da se vrlina ne može steći učenjem (διδασκω). Vrlina se može steći samo vježbanjem (ἄσκησις) u službi odgoja kao cjelovitog obrazovanja (ὅλη παιδεία) (*Legg.* 643 e–644 c) koje je u *Politeji* (518 d–e) nazvano umijećem preokretanja.

U *Zakonima* (729 c–e) se vježbanje vrline opisuje kao natjecanje u kojemu se, za razliku od svih drugih vrsta natjecanja, ne izvojeva pobjeda nad drugima. Svrha je postati prijatelj na sveobuhvatan način,⁴ te ojačati moć velikodušnosti. Uspjeh u takvom natjecanju ovisi

² Duša čovjeka je podijeljena na besmrtni i smrtni dio, od čega je svaki višestruko podijeljen na mnoge različite moći. U vezi toga vidi u: Hall, R. W., »Ψυχή as a Differentiated Unity in the Philosophy of Plato«, u: *Phronesis*, 1 (1963), str. 63–82.

³ Treba uvijek imati na pameti da je Platonova pravednost upravo isto što i prijateljstvo cijele duše sa samom sobom. O suprotnosti između modernog poimanja pravednosti, na osnovi kojeg, primjerice, Karl Popper gradi svoju kritiku Platona, i Platonovog izvornog poimanja *dikaiosynē* vidi u: Vlastos, G., »The Theory of Social Justice in *Polis* in Plato's *Republic*«, u: *Socrates, Plato, and Their Tradition*, (ur. Graham, D. W.), Princeton University Press, Princeton, 1995., str. 69–104.

⁴ Biti prijatelj sebi i drugima znači biti slobodan, odnosno, moći vladati sobom (*Legg.* 626 d–627 a).

o odriješavanju od nenavisti.⁵ Prvo mjesto pripada onomu koji je savršeno obrazovan, koji se odriješio od nenavisti pa svoju vrlinu dijeli (μεταδίδωμι) s drugima, a drugo mjesto u počastima pripada onomu koji još uvijek nije u mogućnosti s drugima dijeliti stečenu vrlinu, no pritom od svega to najviše želi (ἐθέλω); onoga koji ima vrlinu, ali je nenavidan pa ju ne želi u prijateljstvu dijeliti s drugima, treba kудiti (Legg. 730 e–731 b).

Iz potonjega slijedi da je moguće imati vrlinu, a ipak ne biti hvale vrijedan. To nije samorazumljivo. Postaje razumljivijim ukoliko se vrlina ne određuje samo u moralnom smislu. Čini se da Platon određuje vrlinu kao moć bez koje neka stvar – bilo živa, bilo neživa – ne može na dobar način izvršavati (ἐργάζομαι) za nju odredbeno djelo. Vrlina podrazumijeva odrješenje od prepreka. Tako se za srp može reći da je vrlj ukoliko nije tup, jer se u tom slučaju njime može odrezati mladica vinove loze, dok se za oko može reći da je vrlo ako, odriješeno od sljepoće, služi gledanju (*Resp.* 352 e–353 c). No i poluslijepim okom može se nekako gledati, kao što ni srp ne treba biti u potpunosti naoštren da bi se njime mogla odrezati mladica. Odlučujuće je da svaka stvar može biti više ili manje vrla. To vrijedi i za čovjeka. Ako je na nižem stupnju vrline, premda ima vrlinu, čovjek nije hvale vrijedan.

Budući da je svaka duša počelo kretanja zaslužnih za nastajanje života (*Legg.* 895 a–896 c; *Phaedr.* 245 c–246 e), duša čovjeka je vrlo onoliko koliko je odriješena od onoga što joj onemogućuje sređivanje

⁵ Uobičajeni prijevod grčke riječi φθόνος je »zavist«. Riječi »zavist« i »nenavist« su istoznačnice. No danas se smisao »zavisti« svodi na zlobu koja nastaje zbog nedostajanja i priželjkivanja onoga što drugi ima, a to ne pogađa Platonovo shvaćanje te riječi. Platon shvaća φθόνος prije svega kao neuideavnost. »Neuideavnost« i »nenavist« dolaze od NE- + NA- + 'vid', 'vidjeti' [– usp. Vladimir Anić i grupa autora, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, u: op. cit., str. 359]. Da bi se sačuvao smisao neuideavnosti, φθόνος prevodimo kao »nenavist«. Tako i Koloman Rac u svojem prijevodu *Protagore* [– usp. Platon, *Protagora*, Matica hrvatska, Zagreb, 1915., str. 37/38]. U *Politeji* (500 c–d) sretan život izričito podrazumijeva razabiranje ideja, a nenavist je opisana kao ono neodvojivo od neprijateljstva koje onemogućuje promatranje ideja. Nenavidnog čovjeka prepoznajemo po tomu što se raduje nevoljama bližnjih (*Phil.* 48 b–c; *Menex.* 242 a–b). U 8. knjizi *Zakona* (844 c–d) Platon slikovito oprimjeruje bit nenavisti. Trebamo zamisliti dvije kuće na brdašcu, jednu iznad druge. Ako ljudi koji žive u podnožju brdašca ne bi bili uvidavni spram nesreće drugih, tada ih ništa ne bi spriječilo da izgrade branu iznad svoje kuće i zapriječe da se voda, kada pada kiša, naglo slijeva niz brdo pred njihovu kuću. No tako bi nanosili veliku štetu onima koji žive poviše njih, jer bi se u tom slučaju sva voda skupljala upravo ispred kuće koja je poviše njihove. A ako pak oni što žive na vrhu brdašca ne bi bili uvidavni, bezbrižno bi dopuštali da se voda slijeva i nanosi štetu ljudima u podnožju brdašca. Nenavist je sebičnost: izostajanje skrbi za druge, odnosno, svojevoljno neobaziranje na nesreću koju trpe drugi.

ovoga života, te onoga što joj nakon smrti onemogućuje ponovnu uspostavu života čovjeka. Čovjek naime nije ograničen samo na jedan život, a mnogi životi podrazumijevaju preobrazbu iz života čovjeka u život životinje (*Phaedr.* 249 b–c):

»Naime duša čovjeka prelazi i u život životinje, te iz životinje, onaj koji je prije bio čovjek, natrag u čovjeka.«

Duša čovjeka je sva besmrtna (*Phaedr.* 245 c–d) i ono nepropadljivo (ἀνώλεθερος). Ona nije ono vječno (οὐκ αἰώνιος) kao ideja ili sućina,⁶ jer se preobražava (μετασχηματίζω) tako što se nakon jednog života ponovno usustavlja u novom smrtnom obliku. To će reći da prelazi iz jednog oblika života u drugi, o čemu postoje svjedočanstva poput Erova u *Politeji* (614 b–621 d).⁷ Dublje razumijevanje takvog preobražavanja moguće je imati na osnovi onoga što se izlaže u *Fedru* (247 c–249 e) te *Zakonima* (903 e–905 b). Duša čovjeka postiže najviši stupanj vrline ako ne prelazi u život životinje.

U prirodi vlada zakon prema kojemu se sve sređuje kao cjelovito sretan život (*Legg.* 903 c–e; 904 c–d). Tijelo je kao i duša dio svega, no ono za razliku od duše ne može biti živo po sebi, pa mu duša sobom iz sebe poklanja život.⁸ Utoliko vrlo duša čovjeka ne teži povlačenju u vječnu besmrtnost jer kao dio velikog kruga preporađanja ima skrbiti (ἐπιμελεῖσθαι) o onomu neživom (ἄψυχος) (*Phaedr.* 246 b–d).

Da bi mogla dobro skrbiti o tijelu, ne smije s njim biti poistovjećena. Smisao njezinog rastavljanja od tijela, ukoliko je s njim poistovjećena, nalikuje orfičkim nastojanjima oko spasa.⁹ No Platon radije slijedi put filozofije nego li orfička uvjerenja: rastavljanje duše i tijela nije postupak povlačenja duše u svijet u kojemu je ona spašena od onoga smrtnog, već se radi o nepoistovjećivanju s tijelom za života u tijelu.¹⁰ Time je orfičko stajalište produbljeno i iznutra nadiđeno, što snažno utječe na sam ishod dokaza o besmrtnosti duše: kao što umna duša u

⁶ O tome da dušu čovjeka treba misliti kao ono nepropadljivo, a ne kao ono vječno vidi u: *Legg.* 904 a–c. Da slično vrijedi i za dušu svega vidi u: *Tim.* 38 c–d.

⁷ Također usp. *Phaed.* 107 c–114 d.

⁸ U *Zakonima* (903 d–e) najizričnije stoji da ona uvijek jest u zajednici s tijelom.

⁹ Orfičari uvjeravaju čovjeka da pripada drugome svijetu na kojemu je odvojen od svega ovozemaljskog i tjelesnog. Takvo je razdvajanje za orfičare ono što oni shvaćaju kao spas, a Platon takvo shvaćanje spasa pobija (*Resp.* 364 e–365 b).

¹⁰ Duša je po nužnosti neodvojiva od tijela (*Tim.* 42 a–b).

tijelu dokazuje svoju besmrtnost, filozofijsko rastavljanje duše od tijela izvršava se u tijelu.¹¹

Duša sebe sobom usustavlja kao ono jedno u dvojini: moćima svojeg besmrtnog dijela prethodi moćima svojeg smrtnog dijela, te svojim smrtnim dijelom u sebi prima (παραλαμβάνω) kretanja koja su svojstvena za rađanje tijela. Potonja kretanja su mjerljiva u prostoru, poput uvećavanja i smanjivanja, razdvajanja i spajanja. Odredbena su za život onoga što je sastavljeno iz vatre (toplo), zraka (hladno), vode (vlažno) i zemlje (suho) (*Legg.* 896 d–897 d). Sva svoja kretanja – i ona drugotna ili smrtna, koja u sebi od sebe porađa prethodeći im kao besmrtna, i ona prvotna koja su besmrtna – duša čovjeka, ako je umna, može povezivati u jednakosti kojom ostvaruje prijateljstvo iz pravednosti (*Resp.* 443 d–444 a; 586 d–587 a; 589 a–c).

Bezumni duša, poistovjećujući se s tijelom, nije u stanju povezivati svoja kretanja u potonjoj jednakosti. Njoj je dostupna samo takva jednakost koja se uspostavlja – kao rezultat vladavine unutar-njeg razdora i privida – na prostorno-metrički način, a kojom se ne ostvaruju druga dobra osim ona izvanjska (*Legg.* 757 a–d).¹² Zato je bezumni duša sklona materijalnom bogaćenju, pa vrijeme posvećuje zgrtanju novca, zbog čega više živi kao životinja nego li kao čovjek. Tu opasnost nitko ne može izbjeći ukoliko ne uviđa istinu (*Phaedr.* 249 b–c).¹³

»Naime duša čovjeka prelazi i u život životinje, te iz životinje, onaj koji je prije bio čovjek, natrag u čovjeka. No ona koja je takva da nikada ne vidješe istinu ne može prijeći u taj oblik [čovjeka].«

Vježbanje vrline služi uzdizanju prema nadnebeskom mjestu (ὑπερουράνιος τόπος) gdje se razmatra istina razabiranjem ideja (*Phaedr.*

¹¹ Ako rastavljanje duše od tijela ne shvatimo na filozofijski način, nećemo biti u mogućnosti razumjeti mjesto iz *Fedona* (80 e–81 a) na kojemu je život duše u tijelu od kojega se ona želi rastaviti opisan kao skrb duše za ono smrtno. Na tom tragu Randall napominje: »Ako netko ne može pronaći besmrtnost ovdje na zemlji, zašto bi se nadao da će je negdje drugdje pronaći?« – usp. Randall, J. H., *Plato: Dramatist of the Life of Reason*, Columbia University Press, New York, 1970., str. 211–219.

¹² O dvije vrste mjere, unutarnje i vanjske, Platon piše i u *Politiku* (284 e–285 a).

¹³ U *Fedonu* (66 b–e) za dušu koja, budući da zgrće novac, nije u stanju sagledati istinu rečeno je da je nemierna i svagda uznemirena, prepuna strahova i bolesti, te da je glavni krivac za nastajanje ratova.

248 a–b). To mjesto jest iskonska nutrina duše – njezina savršena priroda.¹⁴

Budući da se ideja ljepote izdvaja među drugim idejama svojim svjetlosnim zračenjem (λάμπω) kojim se vidno manifestira i u osjetilnoj oblasti (*Phaedr.* 250 d–e), duša može razmatrati istinu i pomoću tijela i osjetila. Ako čovjek uperi oči prema ljepotom ozračenom tijelu drugog čovjeka, na drugome kao u zrcalu (κἀτοπτρον) prepoznaje svoju istinsku prirodu (*Phaedr.* 255 d–256 a). Stoga duša može uspostaviti i čuvati život čovjeka, osim vrlinom opunomoćenim razabiranjem, i vrlinom opunomoćenim osjećanjem. Prvo je sjećanje kojim duša sebe prepoznaje u sebi kao moć zrcaljenja ideja, a drugo je istinito zadovoljavanje žudnje za lijepim tijelom od kojega se očima odražava dušina nutrina misaono ozračena idejom ljepote.

Razmatranje istine podrazumijeva odrješenje od nenavisti. Utoliko se u *Fedru* (248 a–c) stvaraju razlike u razabiranjima ideja prema stupnju ostvarenog prijateljstva. Razabiranje ideja je dvojako: znanje i mnijenje. Ako se očituje kao znanje, duša odrješena od nenavisti izvršava uvid u istinu ili (1) tako što – ostvarivanjem većeg stupnja prijateljstva – neprekinuto zrcali ideje, ili (2) tako što – ostvarivanjem nižeg stupnja prijateljstva – katkad zrcali ideje, a katkad ih ne zrcali.¹⁵ Ako se razabiranje ideja očituje kao mnijenje, duša izvršava uvid u istinu bez prevelike težnje k prijateljstvu i s puno nenavisti. Istinitim mnijenjem (δόξα ἀληθής) duša tek naslućuje ideje.¹⁶

Ako se duša otjelovljuje kao sofist/retoričar, mnije istinito, no ne prikazuje istinu dragovoljno: namjerno živi bez prijatelja. Druge duše se otjelovljuju tako da nenamjerno žive bez prijatelja (*Legg.* 730 c–e).

¹⁴ Ideje nisu u duši, ali ih duša u sebi promatra. U *Politeji* je možda na najizričtiji način istaknuto da dijalektičko znanje nije nešto što duša treba tražiti van sebe (*Resp.* 518 b–d). Na tom tragu i u *Timeju* (52 a–b) stoji da duša koja svojim besmrtnim dijelom uvida istinu jest najslabija vrsta koja ništa ne prihvaća u sebe od drugdje, te nikada ne ide u nešto drugo – svagda ostaje u sebi samoj.

¹⁵ Bogovi su u potpunosti odrješeni od nenavisti (*Phaedr.* 247 a–b). Duša čovjeka koja neometano promatra ideje nalikuje bogovima.

¹⁶ U *Zakonima* (730 e–731 b) je najbolje obrazovan onaj koji nesebično vježba vrline tako što ih dijeli s drugima, a odmah iza njega dolazi onaj – kojeg također treba hvaliti – koji želi s drugima dijeliti vrline, ali ne može. Prvi odgovara duši čovjeka koja neprekinuto zrcali ideje, a drugi odgovara duši čovjeka koja ih samo ponekad zrcali. Onaj koji u *Zakonima* zbog nenavisti ne dijeli vrlinu s drugima odgovara duši koja se mnijući uspinje prema nadnebeskom mjestu.

Među takvima najgore su one koje ni na koji način ne mogu vježbati vrlinu. To znači da su u potpunosti nepravedne poput tiranina.¹⁷

Prijateljstvo jest moć pravednosti kojom se uspostavljaju, čuvaju i s drugima dijele vrline.¹⁸ Prema tradicionalnom tumačenju mudrost pripada rodu ljudi za koji je odredben besmrtni dio duše, hrabrost i umjerenost pripadaju rodu ljudi za koji je odredben smrtni dio duše, a pravednost pripada svim rodovima ljudi ukoliko vježbaju vrlinu koja im pripada. No takvo tumačenje treba nadvladati jer sve vrline jednako pripadaju svakom čovjeku. Duša svakog čovjeka, ukoliko teži prijateljstvu, radi na tome da sve svoje dijelove, i njima pripadajuće vrline, skladno poveže, ne bi li cijela – prema mogućnostima svojeg načina otjelovljenja – bila bliža istini (*Resp.* 586 d–587 a; 589 b–c). Pritom se njezina pravednost očituje pod vidom one vrline koja se najviše tiče roda ljudi kojemu pripada.¹⁹

Pravedan čovjek uživa samo u onim tjelesnim i onim duševnim ugodama koje ga ne uznemiruju pri razmatranju istine (*Resp.* 571 d–572 b).²⁰ Dijelom se radi o nepoistovječivanju s tijelom, što omogućuje u mjeri zadovoljavanje žudnji: ni previše ni premalo, a dijelom o urušavanju povjerenja u sofističko znanje (koje se izvanjski stječe), na osnovi čega se u mjeri ograničavaju čuvstva. Takav život je u *Zakonima* (792 d–793 b) opisan kao srednji put. Čovjek koji poznaje mjeru muzikom izvodi sklad (ἄρμονία), a gimnastikom zdravlje (ὕγεια) (*Resp.* 443 c–444 e).

Muzika je, zapravo, razabiranje brojeva. Zato, kada je posrijedi izvođenje sklada, vježbanje vrlina jest bavljenje matematikom: aritmetikom, geometrijom, harmonikom, astronomijom te stereometrijom. Ono

¹⁷ Tiranin je nepravedan do te mjere da se više ne može izliječiti (*Resp.* 544 c–d). Svi drugi mogu njegovati pravednost. To ne znači da će u ovom životu postići najbolji život, no takvim vježbanjem će ostvariti zasluge za moćnije otjelovljenje u sljedećem životu. Ljudi za koje je svojstvena ljubav spram novca najteže vježbaju odriješivanje od nenavisti. Ako vježbaju, ne bogate se jako, no u konačnici su sretniji od bogatijih od sebe koji bez vježbe, na nepravedan način stječu novac/dobitak (*Legg.* 743 a–d).

¹⁸ Pravednost je najveće dobro (*Resp.* 366 e–367 b) koje prethodi svim drugim vrlinama (*Resp.* 433 b–d; 443 c–444a).

¹⁹ O tumačenju koje se suprotstavlja tradicionalnom tumačenju vrlina vidi u: Skemp, J. B., »Comment on Communal and Individual Justice in the *Republic*«, u: *Phronesis*, 1 (1960), str. 35–38; Skemp, J. B., »Individual and Civic Virtue in the *Republic*«, u: *Phronesis*, 2 (1969), str. 107–110.

²⁰ Mirnoću duše iz *Politeje* (571 d–572 b) treba dovesti u vezu s mirnoćom duše iz *Zakona* (791 a–d), koju prati vedrina (ἵλαος). O mirnim ugodama opširnije vidi u: Platon, *Legg.* 734 a. Pravedna duša i u neprijateljima koji joj nepravedno podmeću ono opako vidi svoje prijatelje (*Legg.* 829 a–b).

omogućuje istinite govore koji ograničavaju zamišljanja. Ograničavanjem zamišljanja nastaju uvjeti za ograničavanje čuvstava, što uvjetuje nastajanje ritma u tijelu.

Muziku je ispravno razumijevati kao obrazovanje besmrtnog dijela duše, a gimnastiku kao obrazovanje smrtnog dijela duše (*Resp.* 411 e–412 a). Gimnastika je obrazovanje smrtnog dijela duše ukoliko se tijelo svede na taj dio duše. Muzika se uvijek miješa s gimnastikom.²¹

Duša čovjeka koja je ispravno gimnastički obrazovana nije poistovječena sa svojim smrtnim dijelom (tijelom). To znači da nije poistovječena niti sa svojim besmrtnim dijelom. Ne smije biti poistovječena niti s jednim svojim dijelom jer će biti hroma ($\chi\omega\lambda\acute{o}\varsigma$); treba se uvijek cijela obrazovati (*Resp.* 535 d–e).

Prema tradicionalnom tumačenju duša se treba odriješiti od tijela, te se poistovjetiti sa svojim besmrtnim dijelom u korist filozofije. No besmrtni dio nije nepodložan nepravdnosti i nenavisti, pa ako se duša poistovjeti sa svojim besmrtnim dijelom, neće htjeti na najljepši način skrbiti o tijelu – postat će beskorisna (*Resp.* 518e–519 a).

Budući da se duša usustavlja tako što svojim besmrtnim dijelom prethodi svojem smrtnom dijelu i tijelu, Platonova gimnastika jest ono čemu prvotno prethodi dijalektika. Dijalektika prethodi muzici, a muzika gimnastici.²² Zato dijalektiku ne treba shvatiti kao najvišu točku obrazovanja na liniji kontinuiteta i uzdizanja, već kao vježbe čiji rezultati, ostvareni prije rođenja, uspostavljaju mješavinu gimnastike i muzike.²³

²¹ Platon koristi glagol $\kappa\epsilon\rho\acute{\alpha}\nu\nu\mu\iota$ za »miješanje« muzike i gimnastike (*Resp.* 412 a–b). Smisao takvog miješanja upotpunjuje riječima pri-mjerenost ($\mu\epsilon\tau\rho\iota\acute{o}\tau\eta\varsigma$) i sklad ($\acute{\alpha}\rho\mu\omicron\nu\iota\acute{\alpha}$) [– usp. Pelosi, F., *Plato on music, soul and body*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010., str. 187]. To naročito miješanje izriče i glagolskom imenicom $\kappa\rho\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$ (*Resp.* 441 e–442 a) koja je po svemu sudeći liječnički termin – usp. Jaeger, W., *Paideia: the Ideals of Greek Culture. The Conflict of Cultural Ideals in the Age of Plato*, Oxford University Press, New York, 1963., str. 6.

²² Spartanska gimnastika spram koje se Platon odnosi kao spram onoga uzoritog dolazila je prije muzike [– usp. Schofield, M., *Plato: Political philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2006., str. 30–43]. Čini se da je Platon prvi put iznio svoje shvaćanje gimnastike u *Protagori* (325 d–326 c). U *Politeji* (376 e–377 a; 410 c–d) gimnastika izričito dolazi poslije muzike. Ispravne navike i shvaćanja, kao i sjećanja ili znanja, nastaju prije snage koja pripada tijelu (*Legg.* 896 c–e).

²³ Tomu svjedoči i činjenica da je umijećem preokretanja umiješana cijela duša ($\xi\delta\nu\omicron\lambda\eta\ \tau\eta\ \psi\upsilon\chi\eta$); obrazovana duša je u cjelini usklađena sa svojim filozofijskim dijelom (*Resp.* 586 e–587 a). Usp. James, A., *The Republic of Plato* (II), Cambridge University Press, Cambridge, 1902., str. 97–99.

Posvećujući vrijeme gimnastici, duša mladog čovjeka – koja je zbog poistovjećivanja s tijelom sklona vjerovati u tjelesnu ugodu kao mjerilo istine – ritmično sređuje dijelove tijela. Tu ona počinje ovisiti o muzici i skladu, te otkriva drukčiju ugodu. S vremenom oslabljuje svoju poistovjećenost s tijelom.²⁴ Gimnastika time čini uslugu filozofiji: miješajući se s muzikom omogućuje duši mladog čovjeka spomen na sam iskon svega (ἀρχὴ τοῦ παντός) dok ga duša još nije u stanju svojim besmrtnim dijelom uvidjeti.

Posvećujući vrijeme gimnastici, mlad čovjek postaje lijep. Drugi koji su na putu dijalektike istinito uživaju kada očima susretnu takvog mladog čovjeka. Jer u njegovoj lijepoj vanjštini promatraju odbijesak svoje unutarnje prirode: – u sebi pronalaze ono što ovaj zrcali svojim tijelom. Pritom pokušavaju uspostaviti jednakost u obostranom prijateljstvu (*Phaedr.* 252 e–253 b).²⁵ Na gimnastičkom vježbalištu, gdje mladići i djevojke naporno obrazuju svoja mlada tijela,²⁶ tjelesna ljepota postaje čudesan val svjetlosnog zračenja istine koji se prelijeva iz duše u dušu (*Phaedr.* 255 c–d; 256 b–c).

Platonova gimnastika se na neki način može podijeliti na izvanjsku i unutarnju. Izvanjska gimnastika se sastoji iz (1) igara na vježbalištu svojstvenih mladima i (2) liječničke ishrane, a unutarnja gimnastika se sastoji iz (3) uravnoteženog izmjenjivanja prvotnih prirodnih tijela i (4) čišćenja osjeta te ugoda. Igre na vježbalištu grubo su podijeljene u dvije skupine: hrvanje i plesanje (*Legg.* 795 e; 813 d–814 e).²⁷ Pod hrvanjem Platon misli na sve vježbe koje su odlučujuće za pobjeđivanje u ratu. Ako čovjek vježba hrvanje silovito, na štetu duše stječe previše tjelesne snage, zbog čega – osim što postaje sitničav i razdražljiv – ne može primati očima istinu jer mu osjeti nisu čisti (*Resp.* 411 a–e). Plesanje se izvodi kao tjelesno prikazivanje pjesničkog izričaja ili kao uspostavljanje izvrsnog tjelesnog stanja (εὐεξία). Ako se izvodi kao tjelesno prikazivanje pjesničkog izričaja, gimnastika služi uzvišenom mišljenju (μεγαλοπρεπής) i slobodi. Ako se izvodi kao uspostavljanje izvrsnog tjelesnog stanja, gimnastika služi mekoći i ljepoti tijela. Mekoća i lje-

²⁴ O ritmu kao muzičkom elementu gimnastike vidi u: Pelosi, F., *Plato on music, soul and body*, u: op. cit., str. 184–189.

²⁵ S tim u svezi vidi Alkibijadov govor u *Fedru* te, također, vidi u: *Men.* 76 b–d.

²⁶ Platon se u 7. knjizi *Zakona* izričito zalaže za ravnopravnost spolova te ističe da građanke trebaju ravnopravno učestvovati u svim oblicima, kako muzičkog, tako i gimnastičkog obrazovanja.

²⁷ O tome kako je izgledalo grčko vježbalište i o onome što se tamo znalo događati vidi u: Platon, *Lys.* 203 a–211 a.

pota tijela uvjetuju prepoznavanje mjere pomoću koje se svi dijelovi tijela šire i stežu kao ritmični valovi zdravlja (*Legg.* 795 d–796 b). Zato Platon gimnastiku veže za liječništvo.²⁸ No ono se ne sastoji iz liječenja lijekovima, nego iz vježbi ispravnog hranjenja.²⁹ Hipokratovim postupkom hranjenja duša čovjeka se usustavlja kao ono živo s takvim ustrojstvom tijela da svi njegovi dijelovi pristoje jedan drugome i u cjelini (*Phaedr.* 264 c–d). Tu se tijelo čovjeka ne izdvaja iz tijela kozmosa: čovjek vježba odašiljati prvotna prirodna tijela iz svojega tijela svakom izvanjskom rodu prema srodnosti, pa je zbog toga gimnastika kao liječništvo umijeće koje čuva savršenstvo ljepote svega (*Phil.* 29 b–30 c; *Tim.* 81 a–82 a).³⁰ U konačnici se ove vježbe izvršavaju kao čišćenje osjeta na osnovi čega čovjek uživa u istinitim tjelesnim ugodama. Te ugone nisu različite od drugih vrsta ugoda zbog drukčijih fizioloških uvjeta nastajanja, već zbog toga što nastaju pod okolnostima ostvarivanja prijateljstva s umnim kozmosom.³¹ Izravno su pomiješane s umom, prihvaćaju granicu te suimaju istinu. Određene su kao peta tekovina (κτῆμα) dobra (*Phil.* 63 a–64 b; 66 b–d).³²

²⁸ Platon na mnogim mjestima povezuje gimnastiku s liječništvom (*Prot.* 313 d–e; *Gorg.* 450 a–c, 464 b–d, 517e–518 a; *Resp.* 406 a–407 c; *Soph.* 226 e–227 a, 228 e–229 a; *Pol.* 289 a–c). Čini se da je to povezano s onim što spominje u *Politeji* (406 a–c) i *Protagori* (316 d–e): liječnici prije Herodika iz Selimbrije (5. st. prije K.) nisu miješali svoje umijeće s gimnastikom, dok je Herodik bio prvi koji je pomiješao gimnastiku s liječništvom, utječući vježbom tijela na jačanje svojega zdravlja. Usp. Miller, S. G., *Arete. Greek Sports from Ancient Sources*, University of California Press, Berkeley, 2004., str. 178.

²⁹ U *Protagori* (314 a–b) učitelji gimnastike zajedno s liječnicima po kućama savjetuju ljude o zdravoj ishrani. Liječništvo je način hranjenja (*Ion* 531 e–532 a; *Gorg.* 490 b–c; *Lys.* 134 e–135 a; *Resp.* 332 c–d).

³⁰ U vezi toga detaljnije vidi u: Miller, H. W., »The Flux of the Body in the Plato's *Timaeus*«, u: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 88 (1957), str. 103–113.

³¹ Samo cjelovito obrazovan čovjek može imati ugodu poput vedrine (ἐυφροσύνη) koja je primjerena skladu kozmosa. Bobonich izričito upozorava: ne smije se pomisliti da vedrina obrazovanih, što će reći razboritih ljudi, koju Platon na tom mjestu suprotstavlja ugodi nerazboritih ljudi, nije tjelesna ugoda [– usp. Bobonich, C., *Plato's Utopia Recast. His Later Ethics and Politics*, Clarendon Press, Oxford, 2004., str. 359]. Riječ je o višoj vrsti tjelesne ugode koju Platon naziva čistom ili istinitom.

³² Platon naglašava da se ne smiju sve tjelesne ugone protjerati iz oblasti onoga dobrog samo zato što nisu ona jesuća po sebi (*Phil.* 54 c–e). Mnogi od Platonovih sljedbenika nisu prihvaćali njegovo nastojanje da izravno poveže istinu i tjelesnu ugodu. Plotin, primjerice, poistovjećuje sve tjelesne ugone s onim nečistim i opakim [– usp. Plotin, *Enn.* I, 6, 6. 5–10]. Hans-Georg Gadamer, tisućljeće i pol nakon Plotina, također izbjegava doslovno tumačiti *Fileba* – usp. Gadamer, H. G., *Platos dialektische Ethik. Phänomenologische Interpretationen zum Philebos*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2000., str. 110 (fusnota 16).

Gimnastika je stoga dvoznačna. Prema prvom značenju, koje dolazi od običnih ljudi, ona je skup vježbi kojima se postiže lijep izgled za pogled ili snaga potrebna za pobjedu nad drugima u raznim vrstama natjecanja, a prema drugom značenju, koje dolazi od ljubitelja mudrosti, ona je dio umijeća koje služi poniranju duše u vlastitu nutrinu, pri čemu duša sebe prepoznaje kao moć čuvanja ljepote sretnog i savršenog života svega. Potonja gimnastika je prosvjetljavanje tijela čovjeka na način da se spram tog tijela u očima drugih odražava njihova unutarnja priroda i istina. Ona se ponajviše razlikuje od obične gimnastike po tomu što je treba vježbati od rođenja do smrti, čak još i prije rođenja (*Legg.* 789 a–790 b), te po tomu što ukazuje na opasnost gubitka vremena potrebno za narastanje moći najboljeg otjelovljenja (*Legg.* 807 d–808 a).³³

»Zato [čovjek] ne bi trebao niti jedan dodatan posao vezati za druge poslove koji su opreka radanju onoga što opskrbljuje *tijelo vježbama i hranjenjem kakvo treba nadoknaditi*, kao i dušu matematičkim stvarima i onime navikom usavršivim – dapače, svaka noć i svaki dan nedostatni su onome koji se zauzima za ubiranje savršenih i dostatnih plodova toga. Budući da je to po prirodi tako, za sve slobodne [ljudе] treba biti propisano sređivanje: kako ima da provode svo svoje vrijeme počevši od zore pa bez prestanka do sljedeće zore i izlaska sunca.«

PLATO'S GYMNASTICS

Marko Tokić

Plato's gymnastics is not a set of exercises equiring only physical strength, flexibility and beauty, but an integral part of the whole education meritorius for realization of perfect human life. It is illumination of the body which in the eyes of friends reflects the inner nature of their souls and the truth. The article specifically states that the perfect human life consists of the sensation governed by the mind and of pure physical pleasure which human soul achieves by Plato's gymnastics. This type of gymnastics mediates in the realization of the friendship between man and the universe.

Key words: justice, friendship, education, life, virtue, soul, body

³³ Najbolje otjelovljenje se ne postiže spoznajom onoga vrijednog, nego iz cjelozivotnog vježbanja onoga na što upućuje takva spoznaja: onaj koji cijeli život autentično njeguje pravednost zrači neodoljivom mirnoćom i vedrinom te tako postaje pravi uzor drugom čovjeku (*Legg.* 729 c–d).